

Uvod

Pregled izbornih sistema i njegovo modeliranje uradili smo u cilju boljeg razumevanja efekata različitih izbornih sistema na izborne rezultate i formiranje partijske scene u Srbiji.

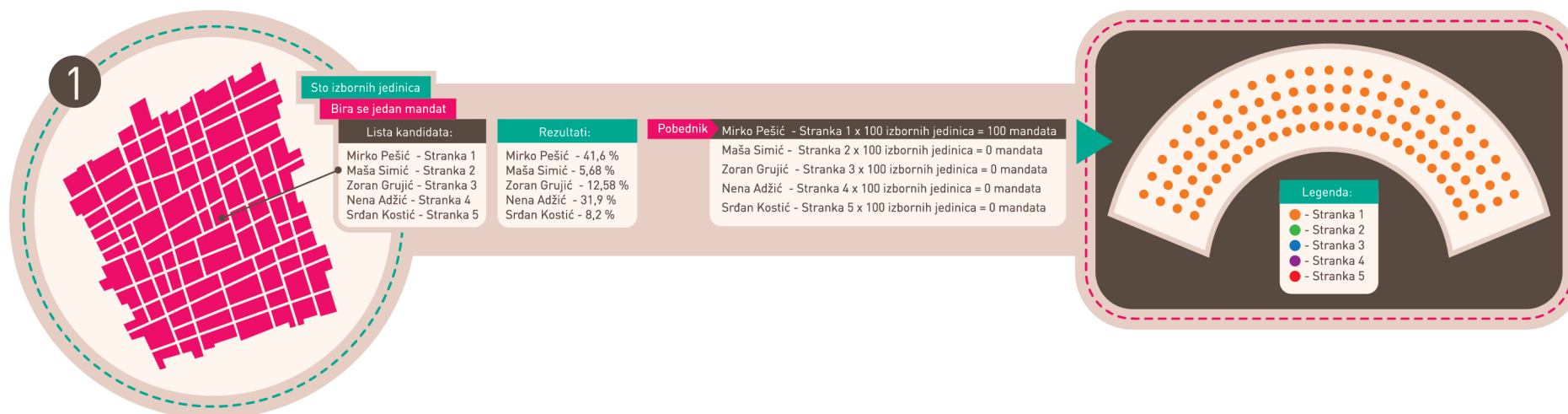
Dat je opis devet različitih izbornih sistema sa osnovnim elementima koji ih čine. Izborni sistemi su dati kao idealnotipski, odnosno kao „čisti“, bez mogućih drugih elemenata koji čine sastavne delove izbornih sistema (cenzus, zagarantovana mesta u parlamentu, model pozitivne diskriminacije za etničke skupine, polnu ravnopravnost, geografsku zastupljenost). Svaki od tih elemenata se može po potrebi uneti kao sastavni deo pojedinačnog izbornog sistema, ali to je ovde izbegnuto u cilju pojednostavljenja i mogućnosti upoređivanja efekata navedenih izbornih sistema.

Projekcije izbornih rezultata su zasnovane na izbornim rezultatima sa poslednjih parlamentarnih izbora 2008-e godine. U modeliranje su uzete one liste koje su osvojile preko 5% glasova, a procenat osvojenih glasova je računat samo u toj skupini. Nismo imali mogućnost da modeliramo stvari prema konkretnim izbornim jedinicama, pa su one uzete idealnotipske, odnosno čistom matematičkom podelom. Broj od sto poslanika koji se bira u predstavničko telo je najpovoljniji imajući u vidu mogućnost direktnog prevođenja u procenat osvojenih mandata za svaku od navedenih lista.

1. Većinski relativni izborni sistem

Za izbor predstavničkog tela koje ima 100 mandata izbori se održavaju u 100 izbornih jedinica, gde se u svakoj od njih dodeljuje po jedan mandat. Za svako biračko mesto formira se poseban glasački listić, na kome se nalaze kandidati koji se biraju samo u toj izornoj jedinici.

Pobednik u izornoj jedinici je onaj kandidat koji je osvojio najveći broj glasova u svojoj izornoj jedinici. Ukoliko pretpostavimo da su to bili stranački kandidati, za koje su u svim izbornim jedinicama glasali kao što je to slučaj na nacionalnom nivou onda su kandidati stranke broj 1 osvojili svih 100 mandata.

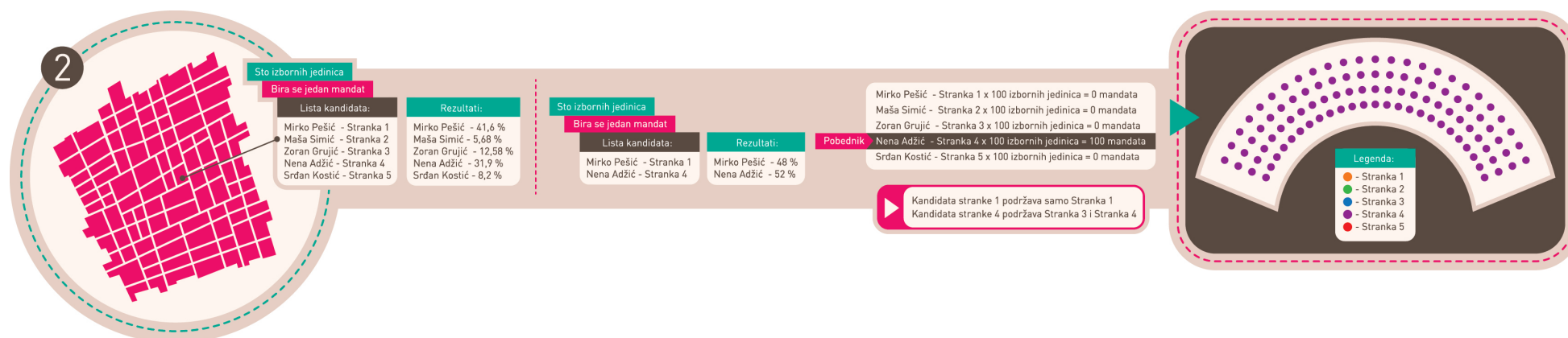

Ova izborna formula omogućava da birači mogu glasati za konkretne kandidate, a da ovi kandidati zavise isključivo od broja glasova koje su osvojili. Njegova najveća mana sastoji se u činjenici da bi kandidati stranke koja je osvojila 41.6% glasova osvojili 100% mesta u parlamentu. Ovaj sistem favorizuje velike stranke u stranačkom sistemu, a daje dominantnu ulogu kandidatima kada su u pitanju unutar stranački odnosi.

2. Većinski apsolutni izborni sistem

Za izbor predstavničkog tela koje ima 100 mandata izbori se održavaju u 100 izbornih jedinica, gde se u svakoj od njih dodeljuje po jedan mandat. Za svako biračko mesto formira se poseban glasački listić, na kome se nalaze kandidati koji se biraju samo u toj izornoj jedinici. Pobjednik u izornoj jedinici je onaj kandidat koji je osvojio preko polovine od broja glasova birača koji su izašli na izbore. U ovakvom izbornom sistemu najčešći je rezultat da nijedan od kandidata nije osvojio natpolovičnu većinu, pa se stoga organizuje drugi krug izbora na kojima se ponovo takmiče dva kandidata koji su u prvom krugu osvojili najveći broj glasova. Onaj kandidat koji u drugom krugu osvoji veći broj glasova osvaja i mandata u toj izornoj jedinici.

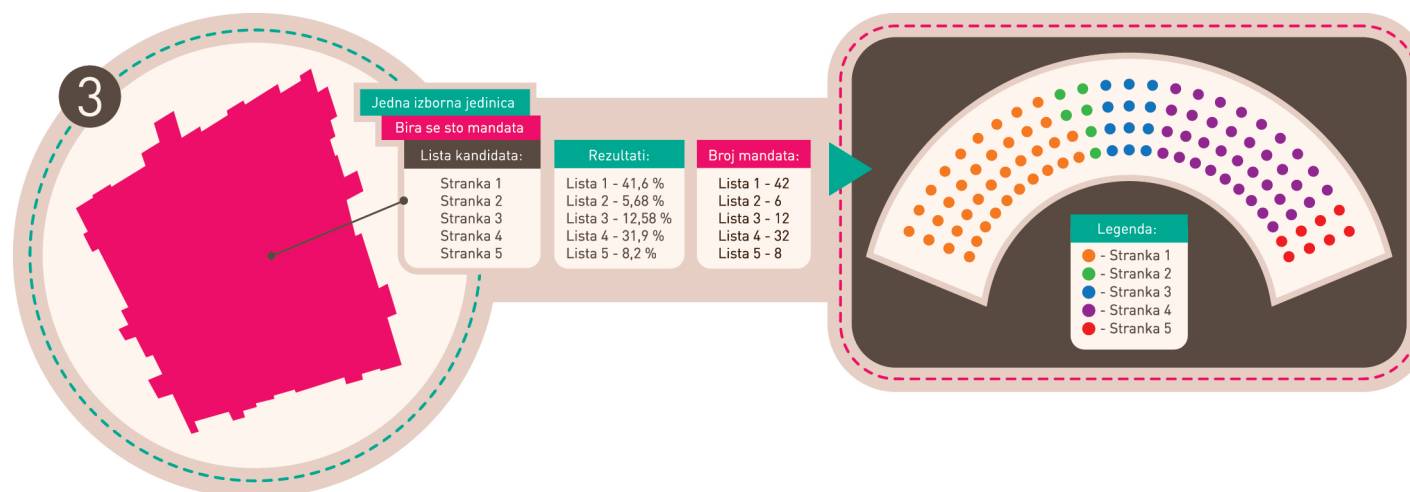
Ukoliko pretpostavimo da su to bili stranački kandidati, za koje su u svim izbornim jedinicama glasali kao što je to slučaj na nacionalnom nivou onda su u drugi izborni krug ušli kandidat stranke 1 i stranke 4. Stranka 1 nije uspjela da između dva izborna kruga nađe stranku koja bi podržala njene kandidate u drugom izbornom krugu, dok je stranka 4 uspjela da dobije podršku stranke broj 3 da pozove njene birače da glasaju za njihovog kandidata.

Ova izborna formula omogućava da birači mogu glasati za konkretne kandidate, a da ovi kandidati zavise isključivo od broja glasova koje su osvojili, bilo da je u pitanju prvi ili drugi krug izbora. Kao i u prethodnom slučaju njegova najveća mana sastoji se u činjenici da bi kandidati stranke 4 uz podršku glasača stranke 3 zbirno osvojili 44,48% glasova, a osvojili bi 100% mesta u parlamentu. Ovaj sistem favorizuje velike stranke u stranačkom sistemu, kao i one stranke koje su u stanju da u periodu između dva izborna kruga nađu koalicione partnere. Uloga kandidata u strankama je i dalje važna sa tim da je korigovana uticajem međustranačkih dogovora između dva izborna kruga

3. Proporcionalni izborni sistem sa jednom izbornom jedinicom

Izbor svih 100 predstavnika vrši se u jednoj izbornoj jedinici. Birači dobijaju samo jedan glasački listić na kome se nalaze stranačke liste koje učestvuju na izborima. Stranačke liste prijavljuju spisak svih 100 kandidata koji predstavljaju tu izbornu listu. Stranačke liste osvajaju određeni procenat glasova, a procenat mandata koji osvoje je istovetan procentu osvojenih glasova u parlamentu. Kandidati sa liste ulaze u parlament po redosledu, sve do broja mandata koliko je određena stranačka lista mandata osvojila.

Ovaj tip proporcionalnog izbornog sistema omogućava da se broj glasova ravnomerno pretvori u broj mandata u parlamentu. Međutim, birači u suštini ne znaju kandidate za koje glasaju, niti na bilo koji način utiču na njihov ulazak u parlament. Time se ne uspostavlja nikakva veza između birača i kandidata, odnosno njihovih predstavnika u parlamentu.

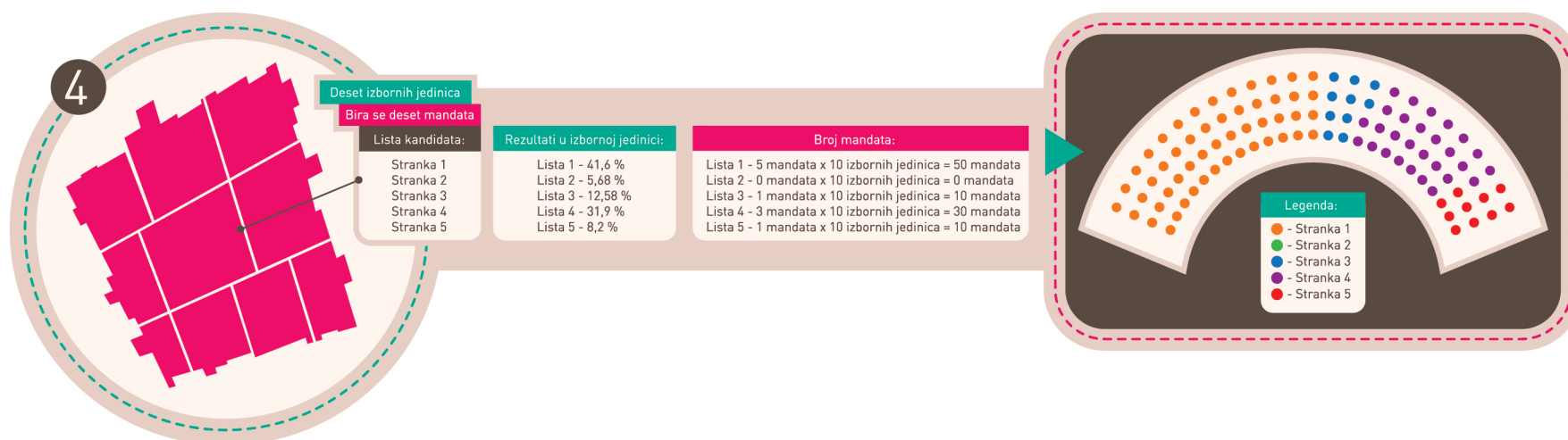
Ovakav izborni sistem ne favorizuje političke stranke, bez obzira da li su one velike ili male. Kada je u pitanju unutarstranački život ovaj sistem omogućava strankama da imaju dominantnu ulogu u svim fazama izbornog procesa.

4. Proporcionalni izborni sistem sa deset izbornih jedinica

Izbor svih 100 predstavnika vrši se u deset izbornih jedinica, gde se u svakoj od njih bira po deset mandata. Birači u okviru svake izborne jedinice dobijaju glasački listić na kome se nalaze stranačke liste sa imenima kandidata koji ih predstavljaju. Stranačke liste, za svaku od izbornih jedinica prijavljuju spisak svojih 10 kandidata koji predstavljaju tu izbornu listu.

U svakoj izornoj jedinici vrši se proces prevođenja glasova u mandate. Visoka proporcija u ovom procesu se gubi jer je broj mandata koji se deli u jednoj izornoj jedinici deset puta manji nego u odnosu na prethodni izborni sistem. Iz procesa podele mandata ispada stranka broj 2, dok bi lista 1 osvojila 5 mandata, lista 3 - 1 mandat, lista 4 - 3 mandata i lista 5 - 1 mandat. Kandidati sa liste ulaze u parlament po redosledu, sve do broja mandata koliko je mandata osvojila određena stranačka lista.

Ukoliko bi se na ovaj način ponašali birači u svih deset izbornih jedinica, onda bi podela mandata u jednoj izornoj jedinici bila množena sa deset. Stoga bi u konačnom broju stranka 1 osvojila 50 mandata, stranka 3 bi osvojila 10 mandata, stranka 4 bi osvojila 30 mandata, a stranka 5 bi osvojila 10 mandata.

Odabir ovog izbornog sistema dovodi do nešto slabije proporcionalnosti u odnosu na prethodni proporcionalni izborni sistem sa jednom izbornom jedinicom. Tako je stranka 1 sa 41.6% glasova osvojila 50 mandata, Stranka 3 sa 12,58% glasova osvojila bi 10 mandata, stranka 4 sa 31.9% glasova 30 mandata, stranka 5 sa 8.2% glasova 10 mandata, dok bi stranka 2 sa 5.68% glasova ne bi osvojila ni jedan mandat. Sa druge strane, broj kandidata je desetostruko manji, pa shodno tome može se reći i da postoje neki elementi koji ukazuju na stvaranje veze između birača i kandidata, odnosno izabranih predstavnika.

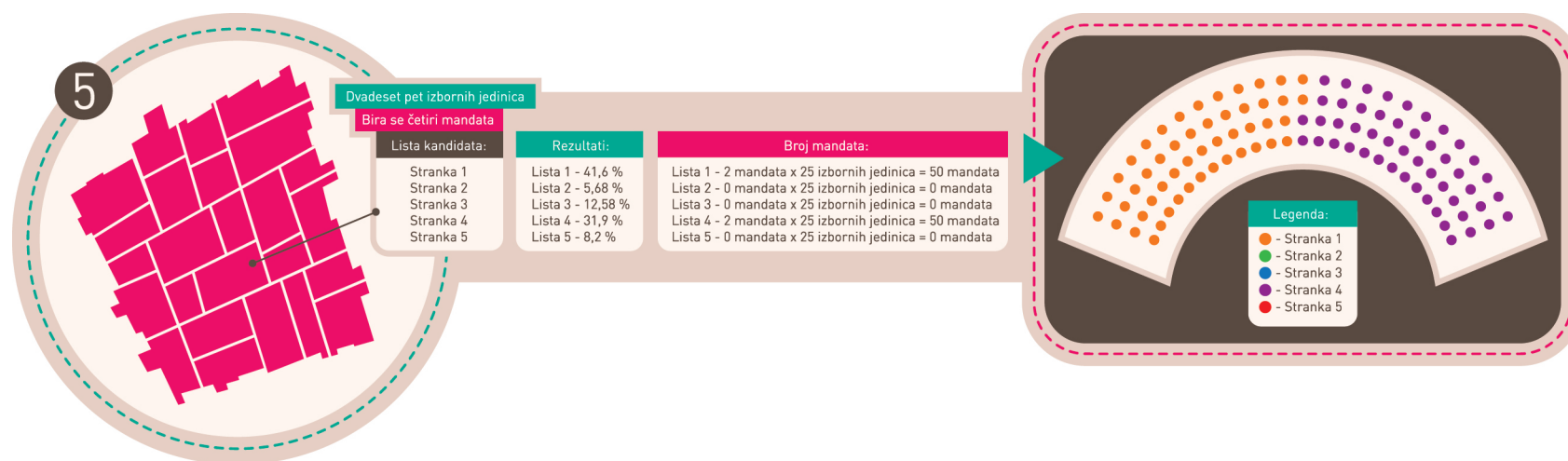
Kada je u pitanju partijski sistem, onda je ovakav izborni sistem pogodan za velike i srednje stranke, dok “vezuje” perspektive malih političkih stranaka. Na unutarstranačkom planu otvara prostor za važnu ulogu kandidata, ali i političkih stranaka.

5. Proporcionalni izborni sistem sa dvadesetpet izbornih jedinica

Izbor svih 100 predstavnika vrši se u dvadesetpet izbornih jedinica, gde se u svakoj od njih bira po četiri mandata. Birači u okviru svake izborne jedinice dobijaju glasački listić na kome se nalaze stranačke liste sa imenima kandidata koji predstavljaju te stranačke liste. Stranačke liste prijavljuju po četiri kandidata po svakoj od dvadeset pet izbornih jedinica.

U svakoj od tih izbornih jedinica vrši se proces prevođenja glasova u mandate. Imajući u vidu broj mandata koji se sada deli u svakoj izbornoj jedinici proporcija između broja osvojenih glasova i broja osvojenih mandata je vrlo niska. Tako su u okviru izborne jedinice stranke 2 i 4 osvojile po dva mandata, dok tri preostale liste ne bi uzele ni jedan mandat. Kandidati sa liste ulaze u parlament po redosledu, sve do broja mandata koliko je određena stranačka lista mandata osvojila.

Opet, idealnotipski vršimo projekciju u kojoj su se birači ponašali jednako u svih dvadeset pet izbornih jedinica. Onda se broj osvojenih mandata za svaku od stranaka množi sa dvadeset pet i obe navedene stranke dobijaju po polovinu mandata.

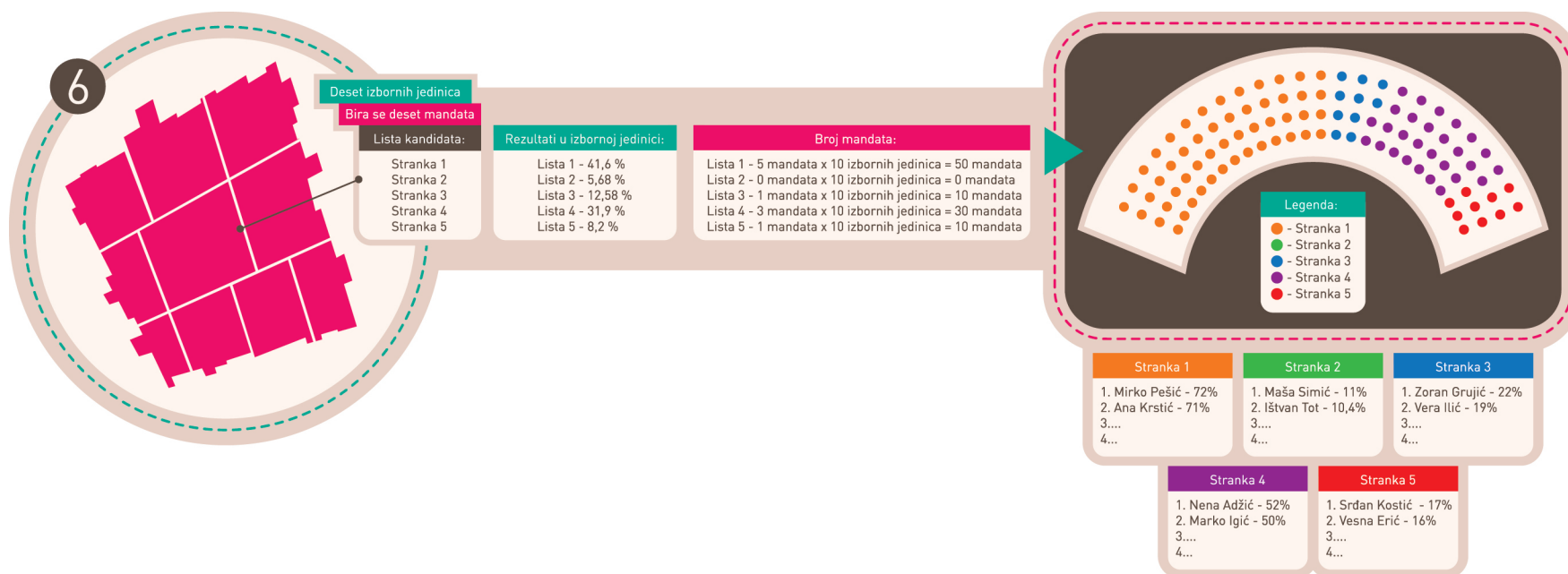
Proporcija u ovakvom izbornom sistemu je dosta niska, jer stranka 1 sa 41.6% glasova osvaja 50% mandata, dok isti procenat mandata osvaja i stranka 4 sa 31.9% glasova. Sve preostale stranačke liste koje su zbirno osvojile 26.46% glasova ne osvajaju ni jedna mandat. Nizak nivo proporcionalnosti dovodi do povećane prepoznatljivosti kandidata, pa je nivo veze birača i kandidata, odnosno izabranih predstavnika viši nego u oba prethodna proporcionalna izborna sistema.

U partijskom sistemu ovakav model favorizuje velike političke stranke. Na unutarstranačkom planu otvara prostor za važnu ulogu kandidata, ali i političkih stranaka.

6. Proporcionalni izborni sistem sa preferencijalnim glasanjem

Za razliku od prethodnih proporcionalnih izbornih sistema ovim izbornim sistemom omogućava se biračima da utiču i na redosled kandidata, odnosno na činjenicu da li će ući u parlament. Može da se obavlja u bilo kom od navedenih tipova proporcionalnog izbornog sistema, a mi ćemo ga predstaviti u okviru jedne izborne jedinice.

Birači dobijaju glasački listić na kome se nalaze stranačke liste, ali i imena konkretnih kandidata. Svaki birač ima pravo dva glasa, prvog kojim određuje političku stranku za koju će glasati, dok drugim glasom određuje kandidata te stranke kome poklanja svoje poverenje. Stranačke liste osvajaju određeni procenat glasova, a procenat mandata koji osvoje je istovetan procentu osvojenih glasova u parlamentu. Međutim, kandidati sa te stranačke liste ne zavise od pozicije na kojoj su se našli, već od broja glasova koje su osvojili unutar svoje stranačke liste.

Ovaj tip proporcionalnog izbornog sistema omogućava da se broj glasova ravnomerno pretvori u broj mandata u parlamentu. Za razliku od čistog proporcionalnog izbornog sistema sa jednom izbornom jedinicom, glasanjem za pojedine kandidate birači ostvaruju vezu sa svojim budućim predstavnicima u predstavničkom telu. Ovakav izborni sistem se najčešće primenjuje u izbornim sistemima gde imamo izborne jedinice koje broje oko 10 mandata koji se raspoređuju u izbornom procesu.

Ovakav izborni sistem ne favorizuje političke stranke, bez obzira da li su one velike ili male. Kada je u pitanju unutarstranački život uspostavlja ravnotežu između uticaja političkih stranaka i uticaja koji na unutarstranački život imaju kandidati.

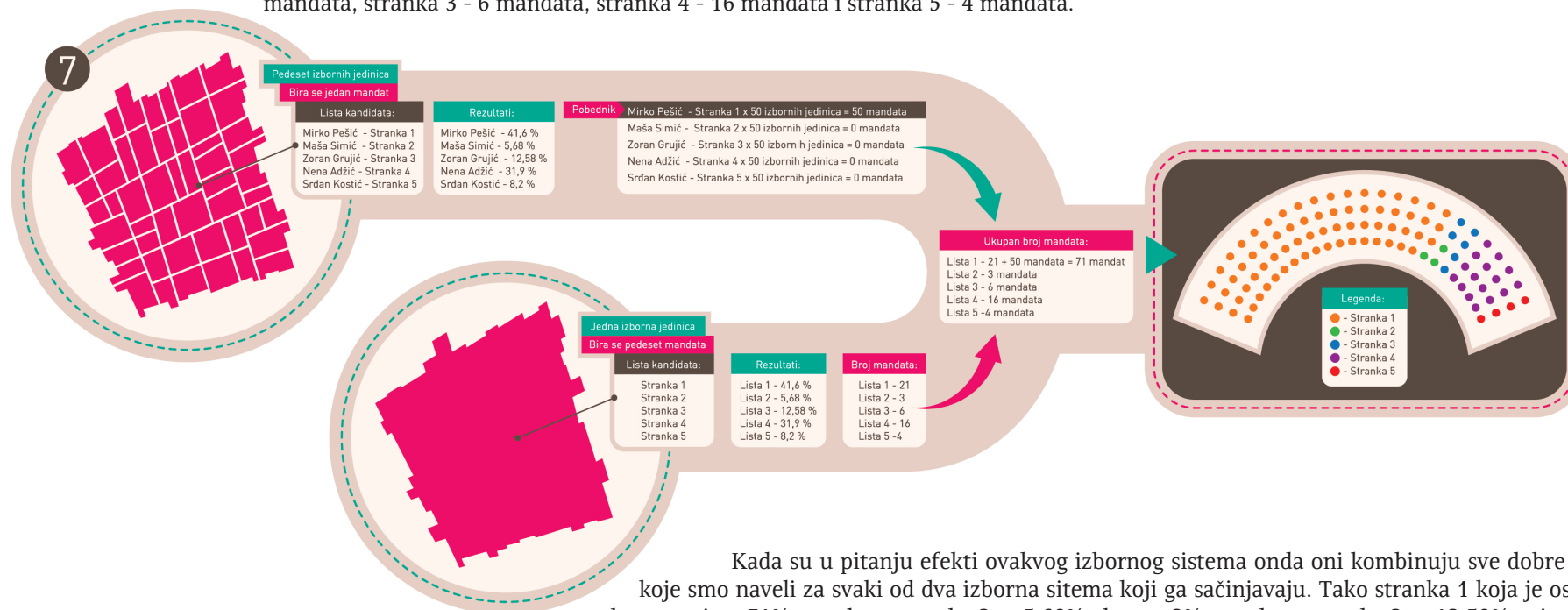
7. Rovovski izborni sistem

Od ukupno 100 mandata koji čine saziv predstavničkog tela jedna polovina se bira po većinskom izbornom sistemu, dok se druga polovina bira po proporcionalnom izbornom sistemu. U jednom istim trenutku birači imaju dva glasa. Jedan mogu da povere kandidatu i u okviru izborne jedinice u kojoj glasaju, dok drugi mogu da povere stranačkoj listi na teritoriji čitave zemlje.

Za izbor 50 predstavnika koristi se većinski relativni sistem. U tom cilju formira se 50 jednomandatnih izbornih jedinica, gde birači biraju između kandidata, a onaj kandidat koji osvoji najveći broj glasova osvaja i mandat. Ukoliko pretpostavimo da su birači svuda jednako glasali onda rezultate možemo multiplicirati u svih pedeset izbornih jedinica. To bi značilo da je stranka 1 osvojila svih 50 mandata na većinskim izborima.

Istovremeno se izbori održavaju proporcionalni izbori sa jednom izbornom jedinicom, gde se birači opredeljuju za ponuđene stranačke liste. Sada stranke dobijaju procentualno istovetan broj glasova i broj mandata.

Konačan broj mandata koje stranke osvoje kada je u pitanju upotreba ovog izbornog sistema jednak je zbiru rezultata sa većinskih i proporcionalnih izbora. Tako je stranka 1 osvojila 50 mandata po većinskom izbornom sistemu plus 21 mandata koje je osvojila na proporcionalnim izborima, što zbirno čini 71 mandata, stranka 2 - 3 mandata, stranka 3 - 6 mandata, stranka 4 - 16 mandata i stranka 5 - 4 mandata.

Kada su u pitanju efekti ovakvog izbornog sistema onda oni kombinuju sve dobre i loše strane koje smo naveli za svaki od dva izborna sistema koji ga sačinjavaju. Tako stranka 1 koja je osvojila 41.6% glasova uzima 71% mandata, stranka 2 sa 5.68% glasova 3% mandata, stranka 3 sa 12.58% uzima 6 mandata, stranka 4 sa 31.9% glasova 16% mandata, dok stranka 5 sa 8.4% glasova 4% mandata. Ovakav izborni sistem za polovinu poslanika stvara jaku vezu između birača i kandidata, dok za drugu polovinu ova veza ne postoji. Unutar stranački odnosi u okviru jedne polovine dovode do situacije u kojoj su kandidati dominantni, dok u slučaju druge polovine stranka iskazuje svoju dominantnost.

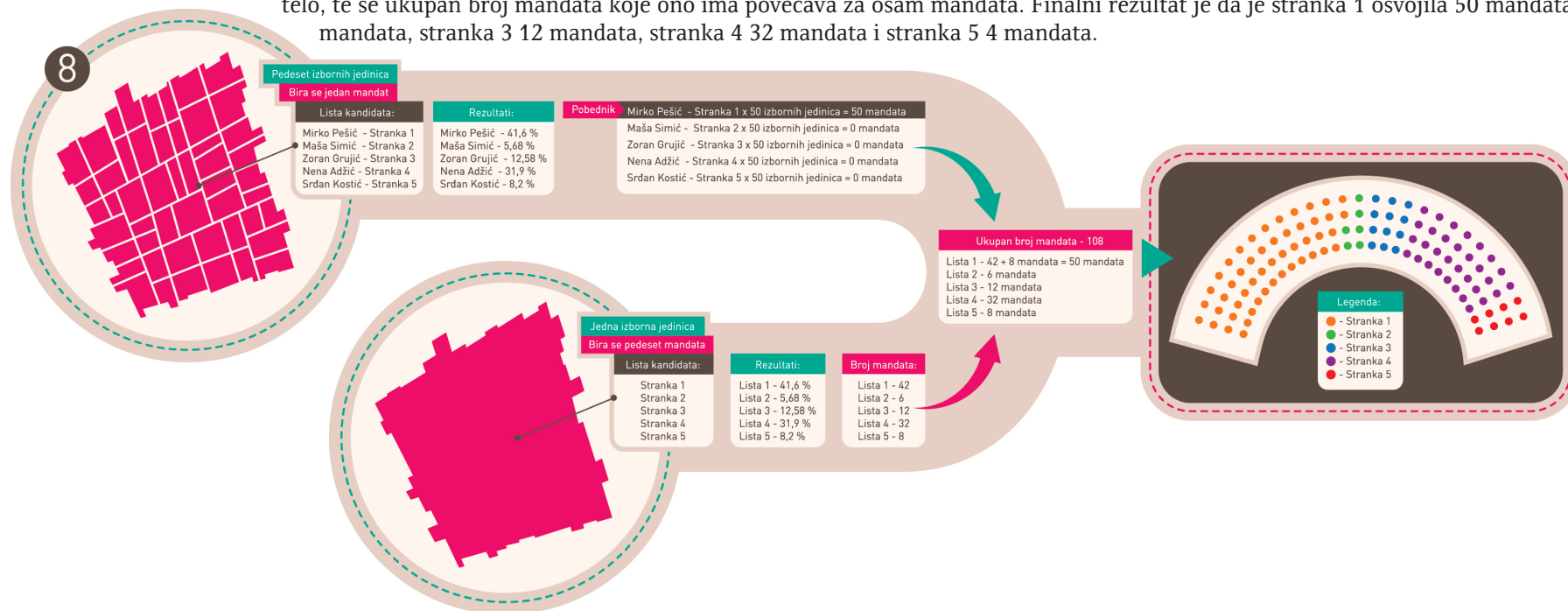
8. Kompenzatorski izborni sistema

Kao i kod rovovskog izbornog sistema komezatorski izborni sistem čini kombinacija dva ista izborna sistema, većinskog sa relativnom većinom i proporcionalnog sa jednom izbornom jedinicom. U jednom istim trenutku birači imaju dva glasa. Jedan mogu da povere kandidatu u okviru izborne jedinice u kojoj glasaju, dok drugi mogu da povere stranačkoj listi na teritoriji čitave zemlje. Način na koji se oni sada kombinuju je drugačiji.

Za izbor 50 predstavnika koristi se većinski relativni sistem i stranka 1, kao i kod rovovskog izbornog sistema osvaja 50 mandata.

Istovremeno se izbori održavaju proporcionalni izbori sa jednom izbornom jedinicom, gde se birači opredeljuju za ponuđene stranačke liste. Za razliku od rovovskog izbornog sistema gde se u proporcionalnom sistemu deli 50 mandata, ovde je u podeli svih 100 mandata. Tako stranka 1 osvaja 42 mandata, stranka 2 6 mandata, stranka 3 12 mandata, stranka 4 32 mandata i stranka 5 4 mandata.

Konačan broj mandata kao kombinacija oba izborna sistema dobija se na sledeći način. Od broja mandata koje su osvojile na proporcionalnim izborima, stranka ma se oduzimaju mandati koje su osvojili na većinskim izborima. Pošto je samo stranka 1 osvaja mandate njoj se oduzimaju mandati (42 minus 50 mandata). Međutim, pošto je stranka osvojila više mandata na većinskim nego na proporcionalnim izborima, svi oni koji su pobedili na većinskim izborima automatski ulaze u predstavničko telo, te se ukupan broj mandata koje ono ima povećava za osam mandata. Finalni rezultat je da je stranka 1 osvojila 50 mandata, stranka 2 6 mandata, stranka 3 12 mandata, stranka 4 32 mandata i stranka 5 4 mandata.

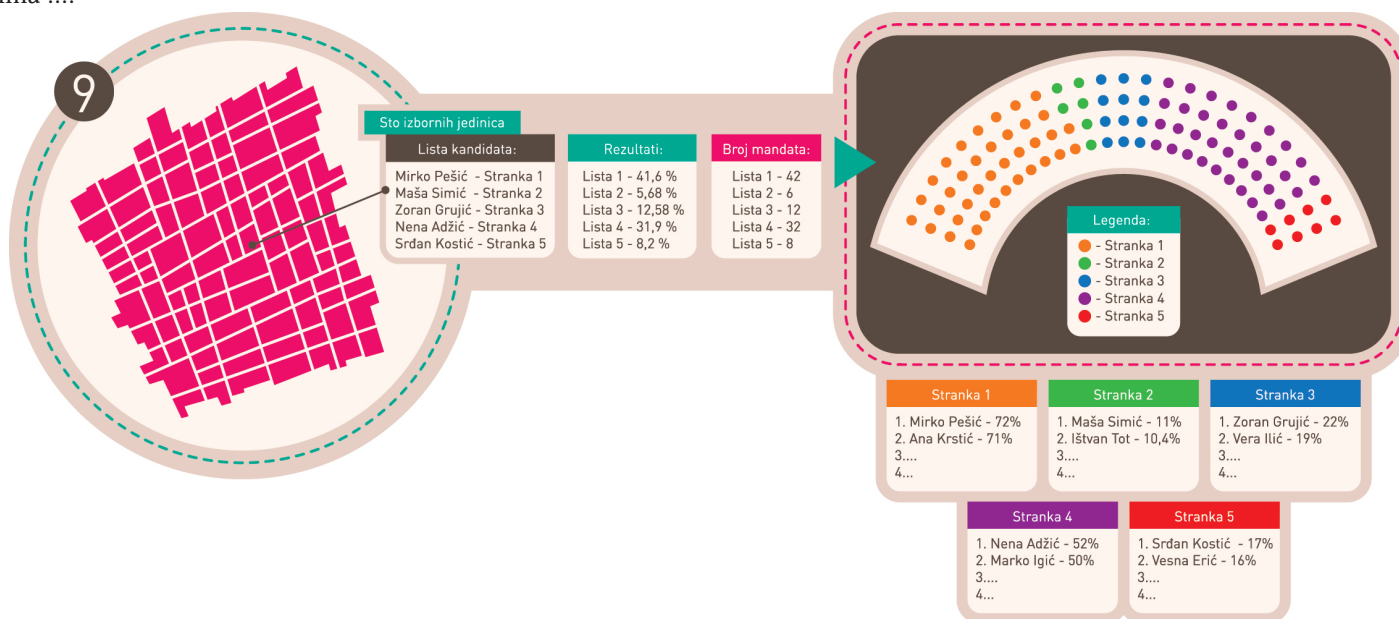
Ovaj sistem zahteva promenljiv broj mandata u predstavničkom telu. Proporcija je nešto lošija od one koja se dobija kada se koristi proporcionalni izborni sistem sa jednom izbornom jedinicom. Kao i kod rovovskog za 50 poslanika postoji formirana veza sa biračima, dok se za 58 koji se biraju po proporcionalnom sistemu ona ne uspostavlja. U unutarstranačkim odnosima ponavlja se efekat koji dovodi do dominantne pozicije i kandidata i stranačkih struktura.

9. Personalizovani proporcionalni izborni sistem

Ovaj izborni sistem kao i dva prethodna podrazumeva kombinaciju većinskog i proporcionalnog izbornog sistema. Efekti ovog kombinovanja u velikoj meri utiču i na efekte samog sistema u celini. Oformi se 100 izbornih jedinica u kojima se glasa za kandidate. Dakle, birači dobijaju glasačke listiće na kojima se za svaku izbornu jedinicu određuje poseban spisak kandidata. Uz svakog kandidata stoji i naziv političke stranke koja ga je predložila. Birači raspolazu sa samo jednim glasom koji poveru jednom kandidatu iz svoje izborne jedinice.

Ukupan broj glasova koje osvoji jedna politička stranka jednak je zbiru glasova koje osvoje svi njeni kandidati u svih sto izbornih jedinica. Sada se raspodela mandata vrši kao u slučaju proporcionalnog izbornog sistema sa jednom izbornom jedinicom, te stranke dobijaju u procentima onoliko mandata koliko su osvojile i glasova, odnosno koliko su svi njihovi kandidati zbirno osvojili u 100 izbornih jedinica. Tako je lista jedan osvojila 42 mandata, lista 2 6 mandata, lista 3 12 mandata, lista 4 32 mandata i lista 5 8 mandata.

Sada se za svaku pojedinačnu listu pravi lista uspešnosti svih njenih kandidata, prema broju glasova koji su oni osvojili u okviru svojih izbornih jedinica. Tako da od ukupno 100 kandidata liste broj 1 u parlament ulazi 42 kandidata koji su imale najbolje rezultate u svojim izbornim jedinicama, lista broj 2 daje svojih 6 kandidata sa najboljim rezultatima

Ovaj izborni sistem daje jednak rezultat kada je u pitanju proporcija kao i čist proporcionalni sa jednom izbornom listom. Stranke osvajaju jednak broj glasova i mandata gledano u procentima. Odnos između birača i kandidata, odnosno izabranih predstavnika se uspostavlja na visokom nivo, jer birači znaju kandidate za koje glasaju i koji ih predstavljaju u parlamentu.

Ovakav izborni sistem kada je u pitanju partijska scena ne pravi razlike između malih i velikih stranaka, dok na unutarstranačkom planu pravi ravnotežu između uticaja pojedinačnih kandidata i stranačkog rukovodstva.